

HET ERFGOED VAN DE ORTHODOXE KERK IN KAART GEBRACHT

Elk kerkbestuur is bij wet verplicht om een inventaris van haar roerend patrimonium bij te houden. In de praktijk zien we dat ondanks de goede wil, de kwaliteit van deze inventarissen erg verschillend is. Sommige beperken zich tot een summiere opsomming van kunstwerken. In andere gevallen is lange tijd ondergewaardeerd patrimonium niet opgenomen. Vaak is er ook geen beeldmateriaal of beperkt dit zich tot de belangrijkste werken. Kortom, er is nog heel wat werk aan de winkel aan de inventarissen van onze kerken.

Door BENOIT KERVYN

GEZOCHT: VRIJWILLIGERS MET EEN HART VOOR RELIGIEUS ERFGOED

In 2014 organiseerde de provincie West-Vlaanderen, samen met Erfgoedcel Brugge en de consultant religieus erfgoed, de tweedaagse vorming 'Religieus erfgoed in goede handen'. Het doel was kerkbesturen warm maken voor een professionele aanpak rond behoud, beheer, beveiliging ... van hun vaak erg belangrijk kunstpatrimonium.

Een goede inventarisatie is daarbij onontbeerlijk. Vanuit die optiek wenste Erfgoedcel Brugge een traject op te starten rond inventarisatie met vrijwilligers. Hiertoe werd eerst gepolst bij de 28 kerkbesturen van het Brugse grondgebied naar

hun interesse. Op basis van de positieve reacties werd gekozen om te starten met een historische kerk uit de binnenstad (Sint-Gillis) en een minder gekende bidplaats, m.n. de Orthodoxe kerk gekend onder de naam de kerk van de HH. Konstantijn en Helena.

De oproep voor vrijwilligers bleek een schot in de roos. Een 35-tal personen stelde zich kandidaat; 23 werden weerhouden en begin januari 2015 stonden vier ploegen in 'hun' kerk. Elke ploeg komt een (vaste) halve dag en bestaat uit een vijftal mensen. Hun achtergrond is heel divers: pas afgestudeerden op zoek naar werk, (jong)gepensioneerden, stadsgidsen ... Eén zaak hebben ze gemeen: hun liefde en interesse voor het Brugse erfgoed. De maandag werd

1 Het Heiligdom of koor van de Brugse kerk van de HH. Konstantijn en Helena
Foto: door de vrijwilligers tijdens de inventarisatie

2/3 De vrijwilligers in actie
Foto: door de vrijwilligers tijdens de inventarisatie

de vaste dag voor de Orthodoxe kerk met een ploeg in de voor- en namiddag.

De inventarisatie gebeurt in een hiertoe ontwikkelde module 'religieuze collecties' binnen de provinciale databank Erfgoedinzicht. De provincie West-Vlaanderen zorgde voor een invulbestand, terwijl de afdeling Collectie & Documentatie van Musea Brugge hielp bij de samenstelling van een koffer met allerlei materiaal: meter, vergrootglas, schrijfgierief, labels... Erfgoedcel Brugge zorgde ook voor de aankoop van een mobiele fotostudio. De consultant religieus erfgoed verzamelde enkele naslagwerken rond iconografie, zilvermerktekens ... Zo was eind 2014 alles klaar om te starten met de inventarisatie.

BLIK OP DE ORTHODOXE GEMEENSCHAP

De Orthodoxe gemeenschap in Brugge bestaat ondertussen 20 jaar. Ze is sinds 2007 gehuisvest in de voormalige Sint-Joostkapel van het gelijknamig gasthuis, een eigendom van het OCMW Brugge (Ezelstraat 82). De parochie behoort tot het Aartsbisdom van België binnen de jurisdictie van het Oecumenisch Patriarchaat van Constantinopel.

De gemeenschap, met orthodoxe christenen uit Griekenland, Syrië, Rusland, Servië, Roemenië, Bulgarije, Georgië, Polen en België (en jaarlijks ook enkele studenten van het Europacollege), wordt geleid door priester Vader Bernard Peckstadt. Samen met twee parochieassistenten verschaftte hij de vrijwilligers de nodige uitleg over hoe bepaalde zaken tijdens de diensten gebruikt worden, wat de juiste benaming is ... Uiteindelijk stelden we vast dat vele zaken uit de Orthodoxe Kerk overeenkomen met hetgeen we kennen (of kenden) uit onze katholieke kerken, dit zowel naar de voorwerpen - weliswaar vaak met andere benamingen - als naar de gebruiken toe.

AAN DE SLAG

Alle voorwerpen - zowel in de kerk, het heiligdom (koor), als in de sacristie - werden geïnventariseerd. Gaande van metaal (edelsmeedwerk

2

3

en koperen voorwerpen) tot iconen en textiel. Elke vrijwilliger had zijn/haar specifieke taak. De ene stond in voor het opmeten van het voorwerp, andere beschreven het, iemand voerde de gegevens in het bestand, enkelen ontfermden zich over het fotograferen van het kunstwerk en anderen brachten het inventarisnummer aan op het object (vernis/inkt/vernis-methode). Telkens werd ook gekeken welke de toekomstige beste manier van opbergen was voor het voorwerp. Zo dient het textiel van de Orthodoxe Kerk op

een specifieke manier geplooid te worden, worden zilveren voorwerpen die niet vaak gebruikt wordt best in een luchtledige verpakking opgeborgen ... Kortom, instaan voor een goed behoud en beheer. De consulent religieus erfgoed begeleidt de vrijwilligers bij elke stap van de inventarisatie.

EEN RIJKE LITURGIE EN ICONOGRAFIE

De Orthodoxe liturgie kan je vergelijken met de

stijl van het 'rijke Roomse leven' die de Westerse Kerk hanteerde in haar liturgie tot het Concilie Vaticanum II (1962-1965), om dan de weg in te slaan van sobere diensten. Dit uiterlijk vertoon veruitwendigt zich niet enkel in het uitbundig bewieroken, maar ook in de gewaden met veel damast en brokaat met gouddraad, en versierd met (edel)stenen, franjes, kwasten en galons. De borstkruisen zijn indrukwekkende juwelen van zilver, (edel)stenen, email, filigraanwerk, parelmoer. Ook de gewijde vaten en andere liturgische voorwerpen zoals de zilveren boekomslagen zijn een staaltje van kunstambacht. De Orthodoxe iconografie vraagt wel om enige kennis. De meeste voorstellingen vertonen natuurlijk gelijkenissen of parallellen met de Westerse religieuze iconografie. Maar uiteraard zijn er ook typische Byzantijnse thema's zoals de Christus Pantocrator, de deësis, de Moeder Gods van het teken, het zesarmig kruis... Daarnaast waren er ook specifieke objecten eigen aan de Oosterse kerk waar de vrijwilligers nog nooit van hadden gehoord. Zoals het antimension, een zijden doek die opgevouwen wordt onder het evangelieboek en waarop Christus' graflegging is voorgesteld. Of het artoforion (tabernakel), de diskos (ronde schaal in edelmetaal), of prosfora (offerbroodje van tarwemeel, water, gist en een beetje zout). Bijzonder zijn ook de dikirion en trikirion, een kandelaar met respectievelijk twee en drie kaarsen die gebruikt worden door de bisschop om te zegenen.

BIJZONDERE KLEDERDRACHT

Zoals de Westerse Kerk kent de Oosterse Kerk ook diverse kleuren voor haar liturgische gewaden, en dit telkens verbonden aan een specifiek kerkelijk feest of gebeuren. Voor een kleine gemeenschap als de Brugse Orthodoxe Kerk is de collectie religieus textiel wel uitzonderlijk uitgebreid. Diakens, priesters en bisschoppen hebben elk hun specifiek gewaad met onderdelen. Zo draagt de priester een sticharion (albe), daarbovenop het epitachelion (stola), het epigonation (het zwaard, een vierkant stuk stof hangend

2

- 1 Icoon Moeder en Kind in een rijkelijk versierde omlijsting
Foto: door de vrijwilligers tijdens de inventarisatie
- 2 Zilveren borstkruis met houten Christus aan het kruis erin vervat
Foto: door de vrijwilligers tijdens de inventarisatie
- 3 Zeon met Grieks kruis in medaillon
Foto: door de vrijwilligers tijdens de inventarisatie

aan zijn rechterzijde), vervolgens de zoni (gor-
del), dan komen de epimanikia (manchetten) en
tenslotte het felonion (kazuifel).

De diakens dragen enkel sticharion en het ora-
rion (diakenstola). De bisschoppen dragen ver-
der nog een omoforion (soort stola maar zo
gedrapeerd dat een hangend deel vooraan
hangt en het ander deel op de rug hangt), een
borstkruis, een panaghia of enkolpion (kleine
ovale icoon van Christus of de Moeder Gods,
hangt naast het borstkruis) en de mitra (mijter).

JONG ERFGOED

Aangezien de Orthodoxe gemeenschap nog niet
zo oud is, konden we ons, in tegenstelling met
wat we gewoon zijn te vinden in vele andere
Brugse kerken en kloosters, verwachten aan
een tamelijk recent (kunst)patrimonium. Op en-
kele stukken na uit de negentiende eeuw, is de
collectie te dateren tussen 1990 en 2015. Alle
objecten zijn vervaardigd in Griekenland, op een

tweetal stukken uit Bulgarije na. Dit geldt ook
voor de iconostase of iconenwand die het schip
van de kerk scheidt van het 'heilige der heili-
gen' (koor). Het is vervaardigd uit lindenhout en
werd met de hand gesculpteerd in Thessaloniki.
Eenzelfde herkomst voor de koperen polyelos
(grote lichter).

De iconen, met hun typische iconografie, techniek
en kleurgebruik werden geschilderd onder leiding
van Aarts priester Chrysostomus Pynenburg.
Ze stellen naast Christus Pantocrator, de
Moeder Gods, ook de Annunciatie, de evan-
gelisten alsook de patronen van de kerk,
Konstantijn en Helena, alsook meer typische
Oosterse heiligen voor.

Een deel van het koorgestoelte werd vervaar-
digd door leerlingen van het zevende jaar hout-
bewerking van het VTI van Diksmuide, terwijl
het overige meubilair zoals de koorlezenaar, het
kaarsenmeubel, de ambon eveneens in Thessa-
loniki zijn vervaardigd.

Als laatste werden de indrukwekkende muur-
schilderingen opgenomen in de inventaris.
Naast mannelijke en vrouwelijke heiligen vinden
we de afbeeldingen van de belangrijkste liturgi-
sche feesten en boven de iconostase Christus
die de communie aan de apostelen uitreikt.

VRUCHTEN VAN DE IN- VENTARISATIE

Na zes maanden elke maandag te zijn samen-
gekomen, was eind juni 2015 de inventarisatie
van het patrimonium van de Orthodoxe kerk te
Brugge een feit. Niet minder dan 260 voorwer-
pen kwamen door de handen van de vrijwilli-
gers. In feite meer omdat, zeker wat betreft het
textiel, een nummer uit meerdere onderdelen
bestaat. De inventarisatie werd feestelijk afge-
rond met een receptie gevolgd door een kaas-
en wijnavond voor de vrijwilligers, aangeboden
door de Orthodoxe kerk en Erfgoedcel Brugge.
In de daarop volgende maanden werd nog

3

werk gemaakt om de foto's te koppelen aan de beschrijvingen, alle beschrijvingen na te zien en eventuele correcties aan te brengen. De Orthodoxe kerk selecteerde vervolgens welke gegevens voor het breed publiek toegankelijk gemaakt mogen worden. Zo is sinds eind januari de collectie te bezichtigen op www.erfgoedinzicht.be en dit als eerste Orthodoxe gemeenschap in Vlaanderen.

Naar aanleiding van Erfgoeddag 2015 stelde de consulent religieus erfgoed ook een tentoonstelling samen met de eerste resultaten van de inventarisatie. We ronden af met een veelzeggende bedanking van één van de vrijwilligers: 'Sinds we dit doen, kijk ik met andere ogen naar religieus erfgoed. Elk object nodigt uit om het verhaal erachter te kennen, de voorgestelde iconografie er van te begrijpen, de gebruikte techniek dichterbij te bekijken. Kortom, dit vrijwilligerswerk biedt op vele vlakken een meerwaarde'.

1

2

1 Priestersgewaad bestaande uit diverse onderdelen: sticharion, epitachelion, hypogonaton, gordel, manchetten en phelonion
Foto: door de vrijwilligers tijdens de inventarisatie

2 Alleen tevreden blikken bij de afronding van de inventarisatie
Foto: door de vrijwilligers tijdens de inventarisatie